

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางด้านสังคม
SOCIAL ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT

คณีย์ บวรเกียรติกุล

BAWORNKIATTIKUL, D.

ภาควิชาอนามัยสิ่งแวดล้อม คณะสาธารณสุขศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

Department of Environmental Health, Faculty of Public Health

Burapha University, Chonburi 20131, Thailand.

danaib2000@yahoo.com

บทคัดย่อ

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) เป็นการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อมที่กำหนดรูปแบบลักษณะสิ่งแวดล้อมไว้ตามความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ไว้เป็น จำนวน 4 กลุ่มทรัพยากร คือ กลุ่มทรัพยากรกายภาพ กลุ่มทรัพยากรชีวภาพ กลุ่มทรัพยากรคุณค่า การใช้ประโยชน์ต่อมนุษย์ และกลุ่มทรัพยากรคุณภาพชีวิต ทั้งหมดนี้ต้องใช้การศึกษาในลักษณะ ของสหวิทยาการ และเนื่องจากในกลุ่มทรัพยากรคุณภาพชีวิตมีบริบททางด้านวิชาการส่วนใหญ่ เกี่ยวข้องกับวิชาการด้านสังคมศาสตร์ที่มีความแตกต่างและมีความโดดเด่น ทั้งยังเป็นตัวแปร สำคัญต่อการตัดสินใจดำเนินโครงการในปัจจุบัน ดังนั้น จึงได้มีการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบ สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environmental Impact Assessment) แยกตัวออกมาเป็นสาขาวิชา ทางสิ่งแวดล้อมสาขาหนึ่งต่างหาก การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมนี้จะมุ่งเน้นใน ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมโดยตรง ได้แก่ ประชากร การตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ของ คนและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ประวัติศาสตร์ ศาสนา ฯลฯ ประเด็นทั้งหมดนี้ต้องใช้วิธีการทาง ด้านสังคมศาสตร์เข้าทำการศึกษา แต่ยังคงเน้นถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมจากโครงการ พัฒนาที่อาจมีต่อสภาพสังคมในชุมชนนั้นได้ และการสร้างมาตรการป้องกันและลดผลกระทบ สิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้น โดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุด คือ การสร้างความยอมรับของชุมชนที่มีต่อ โครงการพัฒนา อันเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้โครงการพัฒนาสามารถดำเนินการได้

ABSTRACT

An Environmental Impact Assessment is an environmental study that set character of environment by human concerning in 4 resource group : physical resource, biological resource, human use value resource and life quality resource. All of these have to use multi-disciplinary study. Since the life quality resource has the most context of technique that concerns social science that are both different and conspicuous as well as the important factor for project decision now. Therefore, there is Social Impact Assessment that separated to be one branch of environmental study. This Social Impact Assessment would focus on issue that concerns social environment directly such as population, settlement, relationship between human and environment in community, history, religion and etc. All of these issues must use social science method to study. But it still focuses on the social impact from development project that would happen to social condition in community and making measurement to prevent and decrease impact environment. Altogether for the most important objective is to make the acceptance of community for development project that is the most important factor that get development can implement.

บทนำ

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือในบางครั้งอาจถูกเรียกว่าการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment EIA) คือกระบวนการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผู้ให้คำจำกัดความไว้อย่างแตกต่างกัน ดังนี้ “กิจกรรมต่าง ๆ ในการทำนาย คาดคะเน ถึงลักษณะ (บวก ลบ)และขนาด (มาก น้อย)ตลอดจนการให้นโยบายและข้อกำหนดในการป้องกันและแก้ไข ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาใด ๆ” เกษม (2530) “การใช้หลักวิชาการในการทำนาย หรือคาดการณ์ผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบของการดำเนินโครงการพัฒนาที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ และทางเศรษฐกิจ สังคม เพื่อจะได้หาทางป้องกันผลกระทบในทางลบให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งสวนใหญ่ไม่สามารถฟื้นคืนกลับมาได้อย่างมีประโยชน์ มีประสิทธิภาพ

สูงสุด และคุ้มค่าที่สุด” สนธิ และคณะ (2541) “วิธีการอย่างหนึ่งที่ใช้เพื่อจำแนกและคาดคะเนผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากโครงการ/กิจกรรมตลอดจนการเสนอแนะมาตรการแก้ไขผลกระทบและแผนการติดตามตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมทั้งในระหว่างการก่อสร้างและการดำเนินโครงการ” สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา (2539) “กระบวนการตัดสินใจและเอกสารที่ให้ข้อมูลเพื่อช่วยในการตัดสินใจ โดยเป็นการตัดสินใจที่คำนึงถึงทั้งด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม” กองวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (2543)

จากความหมายของกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมดังที่ยกตัวอย่างมานี้ อาจสามารถสรุปได้ว่า การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นกิจกรรมที่ประกอบด้วยกระบวนการศึกษาเพื่อคาดคะเนถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาใดๆ ในประเด็นที่หนึ่ง และการนำผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่คาดคะเนจากการศึกษานั้นมาทำการสร้างมาตรการแผนงาน และการปฏิบัติเพื่อการลดผลกระทบ ตลอดจนการติดตามตรวจสอบสิ่งแวดล้อมในประเด็นที่สอง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ. 2535 ก็ได้กำหนดให้ต้องทำการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อนเริ่มโครงการพัฒนาใด ๆ ตามมาตราที่ 46-51 และประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อมฉบับวันที่ 24 สิงหาคม 2535 ที่ได้กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการรัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่ต้องจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม(2537) ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยที่ยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัด

หลักการจัดแบ่งกลุ่มสิ่งแวดล้อมเพื่อการประเมินผลกระทบ

หลักเกณฑ์ในการจัดแบ่งกลุ่มของสิ่งแวดล้อมเพื่อทำการประเมินผลกระทบนั้นนั้น เป็นที่ยอมรับกันทั้งในวงวิชาการและด้านกฎหมายตาม ตามลักษณะความเกี่ยวข้องและอิทธิพลที่มีต่อชีวิตมนุษย์ไว้เป็นจำนวน 4 กลุ่มทรัพยากร ดังนี้

1. กลุ่มทรัพยากรกายภาพ หมายถึง ทรัพยากรใด ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ตามธรรมชาติ และไม่มีชีวิต อาจมีประโยชน์ต่อมนุษย์หรือไม่ก็ได้ เช่น ภูมิอากาศ น้ำ เสียง แสง รังสี ฯ

2. กลุ่มทรัพยากรชีวภาพ หมายถึงสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้น และดำรงชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในแง่ต่างๆ กัน ทั้งนี้สามารถจัดกลุ่มขนาดของสิ่งมีชีวิตได้ตั้งแต่ขนาดเล็ก (ป่าไม้, สัตว์ป่า) จนถึงขนาดเล็กที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น (จุลชีพ)

3. กลุ่มทรัพยากรคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ หมายถึง กลุ่มทรัพยากรใดๆ ที่มนุษย์จัดสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในแง่ของความสุขสบายในการดำรงชีวิต ซึ่งมีความครอบคลุมถึงเทคโนโลยีต่างๆ ด้วย เช่น การเกษตร อุตสาหกรรม การคมนาคม ฯลฯ

4. กลุ่มทรัพยากรคุณภาพชีวิต หมายถึง ทรัพยากรใด ๆ ทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านคุณภาพชีวิต ซึ่งสามารถจัดกลุ่มได้ตั้งแต่ ในด้านรูปธรรม (สุขภาพอนามัย การสาธารณสุข) และด้านนามธรรม (เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม)

คณีย์ บวรเกียรติกุล (2541)

เนื่องจากกลุ่มทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทั้ง 4 กลุ่มที่กล่าวมานี้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิชาการต่าง ๆ และมีอิทธิพลต่อกันอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจึงใช้รูปแบบการศึกษาแบบ สหวิทยาการ ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าสามารถที่จะทำการศึกษสิ่งแวดล้อมอย่างเกิดความครอบคลุม มองเห็นความสัมพันธ์อย่างสอดคล้องได้

ในกลุ่มทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าในกลุ่มทรัพยากรคุณภาพชีวิตในด้านนามธรรม คือ ด้านสังคมนั้น จะมีผลต่อการตัดสินใจดำเนินโครงการพัฒนามากที่สุดในปัจจุบัน เนื่องจากในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และในกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมนั้นได้กำหนดให้มีการทำประชาพิจารณ์ (People Participation) ซึ่งหมายถึง “กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน” และเป็น “กิจกรรมที่จัดให้มีขึ้นในกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นนำเสนอข้อมูล ข้อโต้แย้ง หรือข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม” และได้กำหนดผู้มีส่วนร่วมไว้ดังนี้ คือ

1. ผู้รับผลกระทบ
2. หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม
3. หน่วยงานที่ทำหน้าที่พิจารณาอนุมัติรายงาน EIA

4. หน่วยราชการในระดับต่าง ๆ
5. องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น และในระดับอุดมศึกษา และนักวิชาการอิสระ
6. สื่อมวลชน
7. ประชาชนทั่วไป

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา (2539)

การดำเนินโครงการพัฒนาที่ผ่านมาก็ได้จัดการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม และได้รับการตอบสนองจากประชาชนในภาคต่างๆ เป็นอันมาก โดยเฉพาะโครงการพัฒนาที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญหรือเป็นโครงการพัฒนาที่อาจดำเนินการบนพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น พื้นที่ป่าไม้ ชายฝั่งทะเล นั้น จะได้รับความสนใจจากองค์กรสิ่งแวดล้อมอิสระต่างๆ และสื่อมวลชน เป็นอย่างมาก ซึ่งทั้ง 2 องค์กรนี้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการมีส่วนชี้นำประชาชนทั่วไปให้เกิดปฏิกิริยาในเชิงเห็นด้วย หรือคัดค้านโครงการพัฒนานั้น ๆ

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านสังคม

ในปัจจุบัน ได้มีการแยกรูปแบบการศึกษาผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมด้านสังคม (Social Impact Assessment SIA) เนื่องจากเป็นรูปแบบทางสิ่งแวดล้อมที่มีบริบทต่างจากสิ่งแวดล้อมอื่นๆ กล่าวคือ มีความเป็นนามธรรมสูง มีความหลากหลาย ตลอดจนมีความเปลี่ยนแปลงและความแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา เช่น ความคิดเห็น ทศนคติ ความเข้าใจ การยินยอม เหล่านี้ไม่สามารถใช้วิธีการศึกษา และเครื่องมือตรวจวัดใดๆ ทางวิทยาศาสตร์มาทำการชี้วัดได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ดังนั้น การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านสังคมจึงมีความหมายว่า “เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและสังคม โดยทำการคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตที่จะเกิดขึ้น พร้อมทั้งนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคม เพื่อประกอบการพิจารณาทางเลือกโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่และให้เกิดประโยชน์รวมถึงลดผลกระทบทางลบแก่ชุมชนให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณา

ว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจะเป็นที่ยอมรับได้ และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่”
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา (2539)

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เป็นการตัดตอนการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมมาเฉพาะในด้านสังคมเพียงด้านเดียวต่างหาก แต่ยังคงวัตถุประสงค์เดิมของการดำเนินการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมอยู่ คือ เพื่อทำคาดคะเนผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา และจัดทำมาตรการเพื่อหลีกเลี่ยงและลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมนั้นๆ

รูปแบบและประเด็นการศึกษาในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม

ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมในรูปแบบที่ทำการศึกษาประกอบด้วยประเด็นการศึกษาที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ประชากร การตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ของคนและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
2. ความเจริญเติบโตของชุมชน รายได้ อาชีพ ทรัพย์สิน การใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ บริการชุมชน สาธารณูปโภค บริการสาธารณสุขและการศึกษา สันทนาการ
3. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
4. คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศาสนา ทัศนียภาพ ภูมิทัศน์

5. การรวมกลุ่มในชุมชน ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา (2539)

จากประเด็นการศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า แต่ละประเด็นจะเกี่ยวข้องกับวิชาการด้านวิทยาศาสตร์สังคมเป็นส่วนใหญ่ คือ วิชาการด้านประชากรศาสตร์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ ซึ่งจะต้องทำการศึกษาอย่างเป็นกระบวนการที่มีความเหมาะสมและสอดคล้อง

ในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมได้กำหนดกระบวนการศึกษาที่ประกอบด้วย ข้อมูล ตัวบ่งชี้ ตลอดจนแหล่งที่มาที่สอดคล้องกับลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังตัวอย่างจากตารางดังต่อไปนี้

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
โครงสร้างประชากร	ขนาด เพศ อายุ อัตราเพิ่ม ความหนาแน่น ประชากรต่อพื้นที่	จำนวนประชากร จำนวนหญิง-ชาย การจำแนกประชากรตามช่วงอายุ สัดส่วนประชากรวัยแรงงาน อัตราการเกิด-การตาย อัตราการอพยพเข้า-ออก อัตราเพิ่มของประชากรในวัยต่างๆ อัตราการเพิ่มเฉลี่ย การกระจายตัวของประชากร แผนที่แสดงการกระจุกตัวของประชากร	ข้อมูล จปฐ. สำนักงานจังหวัด/อำเภอ กระทรวงมหาดไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ศักยภาพของประชากร	การศึกษา การอ่านออกเขียนได้ การฝึกอบรม การรับข่าวสาร	สัดส่วนผู้จบการศึกษาระดับต่างๆ ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือ การฝึกอบรมต่างๆ ที่เคยจัดในชุมชน ความดีในการรับข่าวสาร ความดีในการอ่านหนังสือพิมพ์ ความดีในการฟังวิทยุ ความดีในการดูโทรทัศน์	สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด กระทรวงศึกษาธิการ ผู้นำชุมชน พัฒนาการ การสำรวจภาคสนาม

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
ความแตกต่าง/ผสมกลมกลืน ในชุมชน	ชนกลุ่มน้อย ชนเผ่า การแบ่งกลุ่มย่อยในชุมชน	สัดส่วนชนกลุ่มน้อย/ชนเผ่า ในชุมชน แผนที่แสดงที่อยู่อาศัยของชนกลุ่มน้อย/ชนเผ่า แผนที่ชีวิต/เอกลักษณ์ของชนกลุ่มน้อย/ชนเผ่าภาวะผู้นำกลุ่ม/เผ่า ลักษณะการแบ่งกลุ่มย่อยของคนในชุมชน ความขัดแย้งในระหว่างกลุ่มต่าง ๆ	การสำรวจภาคสนาม ผู้นำชุมชน, สำนักงานจังหวัด/ อำเภอ นักมานุษยวิทยา การสำรวจภาคสนาม
การตั้งถิ่นฐาน	ประวัติชุมชนระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน ประสบการณ์ของชุมชน	ประวัติการตั้งถิ่นฐาน เวลาที่ลี้ภัยที่ประชาชนอาศัยอยู่ในชุมชน ปัญหาสำคัญชุมชน ความสำเร็จของชุมชน ประสบการณ์มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ	ข้อมูลจากการบอกเล่า/ สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน การสำรวจภาคสนาม ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน สำนักงานจังหวัด/ อำเภอ การสำรวจภาคสนาม นักวิชาการ พัฒนาการ ผู้นำชุมชน การสำรวจภาคสนาม

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
ความสัมพันธในชุมชน	คริวเรือน เครือญาติ การติดต่อภายในชุมชน	จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากรต่อครัวเรือน ลักษณะครอบครัว (ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย) ขนาดเครือญาติ การติดต่อระหว่างเครือญาติ ความถี่ในการพบปะติดต่อกัน ระยะระหว่างครัวเรือน เส้นทางที่ติดต่อภายในชุมชน	ข้อมูล ๖ปร. สำนักงานจังหวัด / อำเภอ การสำรวจภาคสนาม การสำรวจภาคสนาม การสำรวจภาคสนาม
ความเจริญเติบโต ของชุมชน	ผลิตภัณฑ์ / ผลผลิตสำคัญ การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม- กรรม การขยายตัวของ ภาคเกษตรกรรม การขยายตัวของภาคบริการ	จำนวนและมูลค่าของการผลิต / ปี ขนาดและมูลค่าของตลาด จำนวนสถาน- ประกอบการธนาคารและสถาบันการเงิน ปริมาณเงินลงทุน เงินหมุนเวียน เงินออม เงินกู้ โครงการพัฒนาภาครัฐ โครงการลงทุนเอกชน การเปลี่ยนแปลงของราคาที่ดิน การซื้อ – ขายที่ดิน ผังเมือง แผนที่การใช้ที่ดิน	ธนาคารแห่งประเทศไทย ธนาคารพาณิชย์ กรมทะเบียนการค้า สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด สำนักงานจังหวัด / อำเภอ แผนพัฒนาจังหวัด แผนลงทุนจังหวัด สำนักงานที่ดินจังหวัด การสำรวจภาคสนาม

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
ความสามารถในการสร้างรายได้	อาชีพหลัก อาชีพเสริม รายได้ต่อครัวเรือน	โครงสร้างอาชีพของประชากร รายได้เฉลี่ย / ครัวเรือน / ปี รายได้จากอาชีพหลัก / ครัวเรือน / ปี รายได้จากอาชีพเสริม / ครัวเรือน / ปี	สำนักงานจังหวัด / อำเภอ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารพาณิชย์ พัฒนาการ การสำรวจภาคสนาม
สถานภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน	เงินออม ที่อยู่อาศัย การถือครอง / การเช่าที่ดิน เพื่ออยู่อาศัย หนี้สิน สิ่งปลูกสร้าง ทรัพย์สิน	เงินออมเฉลี่ย / ครัวเรือน หนี้สินเฉลี่ย / ครัวเรือน แหล่งเงินทุน วัตถุประสงค์การเงิน ขนาดที่อยู่อาศัย สัดส่วนประชากรที่มีกรรมสิทธิ์ หรือเช่า ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย ค่าเช่าที่ดิน / ปี ลักษณะขนาด และมูลค่าสิ่งปลูกสร้าง บ้านพักอาศัย การถือครอง / การเช่าบ้าน พักอาศัย ค่าเช่าที่พักอาศัย / ปี	การสำรวจภาคสนาม สำนักงานที่ดินเขต สำนักงานจังหวัด / อำเภอ การสำรวจภาคสนาม

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
สถานภาพทางเศรษฐกิจ ของประชาชน	พาหนะ การอุปโภค-บริโภค	สัดส่วนความเป็นเจ้าของ โทรทัศน์ วิทยุ ตู้เย็น เครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ต่อ ครัวเรือน สัดส่วนความเป็นเจ้าของรถยนต์ มอเตอร์ไซค์ จักรยาน / ครัวเรือน ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย / เดือน / ครัวเรือน การยังชีพที่มีได้จ่ายเป็นเงิน เช่น การใช้ที่พักสวนครัว การบริโภคปลา และสัตว์ที่เลี้ยงในครอบครัว งาน / ผลผลิตและฤดูกาลผลิตที่เป็น รายได้หลักหรือรายได้เสริม	การสำรวจภาคสนาม การสำรวจภาคสนาม
การผลิต / การจ้างงาน	การผลิตที่เป็นอาชีพ การจ้างงาน / การว่างงาน	สัดส่วนการว่างงาน (การว่างงานปกติ / นอกฤดูเก็บเกี่ยว) โครงสร้างการจ้างงานในภาคต่าง ๆ (อุตสาหกรรม / เกษตรกรรม / ธุรกิจ- บริการและอื่น ๆ) ระดับค่าจ้าง แหล่ง จ้างงานสำคัญการอพยพแรงงาน	สำนักงานจังหวัด / อำเภอ พัฒนาการ การสำรวจภาคสนาม

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
การใช้ประโยชน์ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติ	การถือครองที่ดินเพื่อการ ผลิต การเช่าที่ดินทำกิน การใช้ที่ดินสาธารณะและ ทรัพยากรธรรมชาติ	สัดส่วนประชากรที่ถือครองที่ดินเพื่อการผลิต ขนาดการถือครอง การเช่า ลักษณะเอกสารสิทธิ สัดส่วนประชากรที่เช่าที่ดินทำกิน ขนาดการเช่าที่ดิน อัตราเช่าที่ดิน / ปี ลักษณะการใช้ที่ดินสาธารณะ กลุ่มประชากรที่ใช้ประโยชน์โดยตรงจากที่ดิน สาธารณะ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่า ลักษณะการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ กลุ่มประชากรที่ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากแหล่งธาตุ กลุ่มประชากรที่ใช้ประโยชน์จากแหล่งแร่ธาตุ	สำนักงานจังหวัด / อำเภอ พัฒนาการ ผู้นำชาวบ้าน การสำรวจภาคสนาม สำนักงานจังหวัด สำนักงานที่ดิน จังหวัด สำนักงานป่าไม้เขต / จังหวัด พัฒนาการ การสำรวจภาคสนาม
ความร่วมมือ / การจุดทุนด้าน การผลิต	กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ สหภาพ	ความเป็นมาของการจัดตั้งกลุ่ม กิจกรรมหลักของกลุ่ม จำนวนกลุ่ม จำนวนสมาชิก/กลุ่ม สิทธิประโยชน์ต่อสมาชิก	พัฒนากร ผู้นำกลุ่ม และสมาชิกของ กลุ่มต่างๆ การสำรวจภาคสนาม

ตัวแปร	ตัวชี้	ข้อมูล	แหล่งข้อมูล
สุขภาพและอนามัยของชุมชน	ความยืนยาวของอายุ การตายของเด็กแรกเกิด โภชนาการ โรคสำคัญ	อายุขัยเฉลี่ย อัตราการตายเฉลี่ยของเด็กแรกเกิด อัตราการขาดสารอาหารของเด็กวัยก่อน 5 ปี เด็กวัยเรียน ผู้ใหญ่ สภาพความเป็นอยู่ (น้ำสะอาด / สุขา) การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชและปุ๋ย สถิติผู้ป่วยด้วยโรคต่าง ๆ โรคประจำถิ่น โรคระบาด	สำนักงานจังหวัด / สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด / อำเภอ ข้อมูล จปฐ. กองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
	สาเหตุการเสียชีวิต	สัดส่วนผู้เสียชีวิตอันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ	

ที่มา : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม สถาบันนโยบายศึกษา 2539 หน้า 27-32

โดยการศึกษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมด้านสังคมจะมุ่งความสนใจไปยังการศึกษาเพื่อพิสูจน์ทราบถึงสถานภาพ ของสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ทำการศึกษานั้นๆ ทั้งนี้ เพื่อการนำไปสู่การประเมินถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีทางด้านสังคมของโครงการพัฒนาที่จะมีต่อชุมชน อันจะนำไปสู่การจัดทำมาตรการ วิธีการหลีกเลี่ยง ป้องกัน แก้ไขตลอดจนชดเชยผลกระทบนั้น ๆ อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะต้องมีวิธิดำเนินการอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่และสภาพทางสังคมของประชากร ซึ่งอาจต้องใช้มิติทางสังคมที่ลึกซึ้งในการศึกษาในด้านที่เกี่ยวกับสภาพทางสังคมที่แท้จริงของชุมชน จึงจะได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพสังคมในพื้นที่โครงการพัฒนานั้น ๆ

ประเด็นที่ต้องพิจารณาในการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านสังคม

ในการวิเคราะห์ถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านสังคมโดยใช้ปัจจัยต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษา เพื่อหาความสอดคล้องและสัมพันธ์กับชุมชน โดยพิจารณาว่าผล การศึกษานั้นสามารถตอบคำถามเหล่านี้ได้หรือไม่ ดังต่อไปนี้

1. โครงการเคยมีประวัติเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือได้เคยมีความคิดจะดำเนิน โครงการดังกล่าวในชุมชนนี้มาก่อนหรือไม่
2. โครงการมีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับความต้องการความคาดหวังของชุมชนหรือไม่
3. โครงการจะช่วยแก้ปัญหาสำคัญของชุมชนหรือไม่
4. โครงการจะคุกคามความจำเป็นพื้นฐานของคนในชุมชนหรือทำให้ปัญหาสำคัญของชุมชนรุนแรงขึ้นหรือไม่
5. โครงการจะทำให้ชนกลุ่มน้อยหรือผู้ด้อยโอกาสได้รับผลกระทบรุนแรงหรือไม่
6. โครงการจะมีผลกระทบต่อคุณค่าสำคัญของชุมชนหรือไม่
7. ชุมชนมีการจัดตั้งการรวมตัวมีผู้นำที่ดีหรือไม่
8. ชุมชนได้รับข่าวสารและมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากหรือน้อย
9. ชุมชนเคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการพัฒนาลักษณะเดียวกับโครงการนี้หรือไม่ เป็นประสบการณ์ทางบวกหรือทางลบ
10. ชุมชนเคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับหน่วยงานเจ้าของโครงการหรือไม่ เป็นประสบการณ์ทางบวกหรือทางลบ
11. โครงการจะทำให้คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติ และสุนทรียภาพที่ชุมชนให้ความสำคัญ ต้องสูญเสียไปอย่างถาวร หรือถูกกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงหรือไม่

12. โครงการจะทำให้คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติ และสุนทรียภาพในชุมชนที่สังคมส่วนรวมให้ความสำคัญต้องสูญเสียไปอย่างถาวร หรือถูกกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงหรือไม่ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา (2539)

จากประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สามารถจำแนกประเด็นในการพิจารณาออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ในด้านผลกระทบจากโครงการที่มีต่อสิ่งแวดล้อมด้านสังคมทั้งในด้านบวก (ผลดี) คือ มีความสอดคล้องกับความต้องการ แก้ไขปัญหาของชุมชน และด้านลบ (ผลเสีย) คือ การคุกคามความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน ผลกระทบต่อคุณค่าทางสังคมและชนกลุ่มน้อย กลุ่มที่ 2 การวิเคราะห์ ประเมินถึงรูปแบบและลักษณะของชุมชน คือ การรวมตัว การติดต่อกับสังคมภายนอก ในกลุ่มที่สอง และกลุ่มที่ 3 การพิจารณาถึงลักษณะความรุนแรงของผลกระทบทางสังคมที่จะมีต่อคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และสุนทรียภาพของชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการศึกษาเพื่อมุ่งเน้นการหาคำตอบถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น และสภาพของชุมชนที่จะต้องรับผลกระทบเหล่านั้น เพื่อการนำมาซึ่งการหามาตรการเพื่อการป้องกันและแก้ไขผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านสังคมจากโครงการพัฒนานั้น วัตถุประสงค์สำคัญที่สุด คือ การประเมินผลความพึงพอใจ และการยอมรับต่อโครงการของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจชี้ขาดถึงความเป็นไปได้ในการดำเนินโครงการพัฒนา ซึ่งการยอมรับโครงการนี้ก็ปัจจัยที่ได้รับอิทธิพลจากประเด็นการศึกษาอื่น ๆ ที่กล่าวมา กล่าวคือ ถ้าหากโครงการพัฒนาก่อให้เกิดผลกระทบทางบวกหรือผลดีแก่ตัวแปรต่างๆ ความพึงพอใจ และการยอมรับของชุมชนก็จะเกิดขึ้นได้ ตรงกันข้าม ถ้าหากโครงการพัฒนาก่อให้เกิดผลกระทบทางลบหรือผลเสียแก่ตัวแปรต่างๆ แล้วความพึงพอใจ และการยอมรับของชุมชนก็จะไม่อาจเกิดขึ้นได้

สรุป

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการศึกษาในงานด้านสิ่งแวดล้อมที่มุ่งเน้นถึงการคาดคะเนถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา และการจัดทำมาตรการในการป้องกันแก้ไขผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นนั้น กรอบแนวคิดของการจัดแบ่งกลุ่มสิ่งแวดล้อมเพื่อทำการประเมินผลกระทบที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในวงวิชาการ และการบริหารจัดการ ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มทรัพยากรกายภาพ 2. กลุ่มทรัพยากรชีวภาพ 3. กลุ่มทรัพยากรคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และ 4. กลุ่มทรัพยากรคุณภาพชีวิต ซึ่งในกลุ่มที่ 4 จัดว่ามีอิทธิพลอย่าง

สำคัญยิ่งต่อความเป็นไปได้ในการดำเนินโครงการพัฒนา และเป็นกลุ่มทรัพยากรที่ต้องใช้รูปแบบการศึกษาในด้านวิทยาศาสตร์สังคมมากที่สุด จึงได้มีการแยกสาขาออกมาเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมต่างหาก โดยจะมุ่งเน้นไปที่การศึกษาถึงสภาพทางสังคมของชุมชนในตัวแปรต่าง ๆ ที่กำหนดให้ทำการศึกษาโดยวิธีการทางด้านวิทยาศาสตร์สังคม เพื่อให้ได้มาซึ่งการประเมินถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่จะเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนานั้น ๆ เพื่อนำมาจัดทำมาตรการในการป้องกัน แก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา อันนำไปสู่เป้าหมายสำคัญที่สุด คือ การสร้างการยอมรับของชุมชนที่มีต่อโครงการพัฒนานั้น

เอกสารอ้างอิง

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (2537) หกก. ชวนพิมพ์ กรุงเทพฯ หน้า 14-16, 76-78.

เกษม จันทร์แก้ว (2530) วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หน้า 254.

กองวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (2543) หลักการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม สำนักงานแผนและนโยบายสิ่งแวดล้อม หน้า 1.

คณัย บวรเกียรติกุล (2541) แผ่นใสประกอบการสอนวิชา การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม ภาควิชานามสิ่งแวดล้อม คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบายศึกษา (2539) คู่มือแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม หน้า 1, 12-14.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และสถาบันนโยบาย (2539) คู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม หน้า 11, 19, 27-32.

สนธิ วรรณแสง, เครือพันธุ์ ไบตระกูล, นิภาพร วัชรสินธุ์, อินทิรา เอี่ยมฉัตร (2541) การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อม จ. ปทุมธานี หน้า 10